

## PREDAREA HOLOCAUSTULUI ÎN SECOLUL XXI

### Definiții

**Rasă, rasial.** Rasa este o subdiviziune a speciei. În limba literară și în special în textele biblice fundamentale, rasă înseamnă „neam”, descendența familială din același strămoș (a nu se confunda cu tribul, care reunește diverse familii, fie că provin sau nu dintr-un strămoș comun). Culoarea pielii a servit multă vreme drept criteriu de diferențiere a „raselor” umane. Nici un factor științific nu a permis vreodată definirea unor caracteristici rasiale. Acestea se bazează exclusiv pe aspectul fizic. Dimpotrivă, din 1970 încoace genetica ne permite să afirmăm că specia umană este alcătuită dintr-o singură rasă sau că fiecare ființă omenească este o rasă în sine. A vorbi de rasă sau de caracteristici rasiale în legătură cu o colectivitate umană este un lucru antiștiințific și constituie așadar un prim semn de rasism. Rasismul este nu numai o atitudine pasibilă de evaluare morală, ci și, în primul rând, o minciună, o falsificare.

**Etnie, etnic.** O etnie este un grup de oameni care au în comun aceeași limbă, aceeași cultură, aceeași structură familială, economică și socială și care au conștiința apartenenței la același grup. Ea poate să locuiască sau nu într-un teritoriu delimitat. Cultura comună nu implică neapărat aceeași religie.

**Evreu, evreiesc.** Un evreu este o persoană care practică religia iudaică. Totuși, din motive religioase (conceptul biblic de „popor ales”) și istorice (diaspora), evreii posedă toate caracteristicile unei etnii dacă socotim ca limbă comună ebraica, limba Bibliei. Antisemitismul, atunci când a încetat să se situeze pe baze strict religioase (creștine), a deviat treptat de la etnie la „rasă”, deviere deghizată în secolul al XIX-lea prin elemente pseudoștiințifice, reluate ulterior de nazism, care consideră că oricine se trage dintr-un evreu

este neapărat și el evreu, chiar dacă se convertește la altă religie sau nu aderă la nici o religie.

**Arian.** Acest termen desemnează un grup lingvistic provenind din Persia, care s-a stabilit în nordul Indiei pe la anul 1800 înainte de Hristos. În urma migrațiilor și a diversificării lingvistice, acest grup a dus la apariția unei familii de limbi, identificată ca atare în sec. al XIX-lea și denumită familia limbilor indo-europene. Printr-o deviere asemănătoare cu cea operată în privința evreilor, nazismul i-a considerat pe arieni drept o „rasă” și anume una superioară (în limba sanscrită, *arya* înseamnă „nobili”), ceea ce este evident lipsit de orice bază științifică.

**Crime de război.** „Încălări ale legilor și cutumelor războiului. Aceste încălcări cuprind, fără a se limita la acestea, uciderea, maltratarea, deportarea la muncă silnică sau în orice alt scop ale populației civile din teritoriile ocupate, uciderea sau maltratarea prizonierilor de război sau a naufragaților, executarea ostaticilor, jefuirea bunurilor publice sau private, distrugerea fără motiv a orașelor ori satelor sau devastarea fără justificare militară” (Articol 6.b din statutul Tribunalului militar internațional, înființat prin Acordul cvadripartit de la Londra din 8 august 1945, tribunal care a funcționat ulterior la Nürnberg).

**Crime împotriva umanității.** „Uciderea, exterminarea, aservirea, deportarea și orice alt act inuman comis împotriva populației civile înaintea sau în timpul războiului, sau persecutarea din motive politice, rasiale sau religioase, în situația în care aceste fapte sau persecuții, indiferent dacă încalcă sau nu legile țării în care au fost comise, se săvârșesc ca urmare a unei crime intrând în competența tribunalului sau în legătură cu o astfel de crimă” (Articol 6.c, ibidem).

**Genocid.** Exterminarea sistematică a unei colectivități umane. Termenul a fost creat în 1944 de Richard Lemkin. În 1948, Lemkin a determinat adoptarea de către ONU a unei convenții care califică genocidul drept crimă la nivelul dreptului internațional. Trebuie să se insiste asupra caracterului sistematic al acestei exterminări și să se

evite folosirea nepotrivită a termenului, în special cu privire la grupurile neumane.

**Etnocid.** Distrugerea unui grup etnic în plan cultural.

**Şoah.** În ebraică, *şoah* înseamnă „catastrofă”. Termenul se folosește cu referire la genocidul săvârșit împotriva evreilor de către naziști și aliații acestora. Genocidul este, în acest caz, însoțit de un etnocid. Caracterul său specific constă în voința declarată de extermina un popor împreună cu întreaga sa cultură, așa încât să nu mai rămână nici urmă din el: nici ființe, nici locuri, nici limbă, nici amintire, mergând până la negarea apartenenței sale la umanitate.

**Holocaust.** Cuvânt ebraic de origine greacă însemnând „sacrificiu”, folosit în special în mediul anglo-saxon ca echivalent al *Şoah*. În volumul de față, termenul este utilizat ca denumire convențională desemnând ansamblul genocidurilor și crimelor comise de naziști și aliații acestora împotriva mai multor categorii de victime: evrei, țigani, homosexuali, alienați mintal, handicapați, opozanți politici și religioși (printre care s-au numărat Martorii lui Iehova), dar și împotriva elitei poloneze, a populației civile ruse și sârbe, precum și împotriva locuitorilor unor sate din mai multe țări europene. Numeroși prizonieri de război au fost victime ale crimelor de război. Din rândul acestora, tratamentul aplicat sovieticilor poate fi calificat drept crimă împotriva umanității cu caracter de genocid. Punând laolaltă aceste categorii, numărul total al victimelor a fost estimat, potrivit surselor celor mai credibile, la minimum cinci milioane de oameni, din care două treimi au fost evrei europeni.

## Antisemitismul

Creștinismul poartă o grea răspundere pentru dezvoltarea antisemitismului ca răspândire geografică și ca intensitate. Devenit religie de stat în secolul al IV-lea, creștinismul face din Imperiul roman brațul său laic. După căderea imperiului, se ridică treptat noi regate care impun religia catolică și, mai ales, stârpesc din toată Europa elementele de cultură celtică și druidică. Procesul va dura mai multe secole și va profita de organizarea strânsă a teritoriului în cadrul sistemului feudal.

Raul Hilberg distinge trei mari etape: convertirea, expulzarea și exterminarea. Inițial (sec. al IV-lea), Biserica se proclamă universală și oferă convertirea. În cazul evreilor, rezultatul este un eșec, parțial determinat chiar de atitudinea Bisericii față de evreii proaspăt convertiți pe care-i consideră cel mai adeseori nedemni, inferiori, suspecți sau eretici.

Încă de la începutul politicii antisemite, se creează o imagine a evreului răufăcător, care profanează împărtășania, otrăvește fântânile și, în general, este o unealtă a diavolului. Repetate de-a lungul veacurilor, aceste clișee se întipăresc adânc în credințele populare și declanșează regulat prigoane care sfârșesc de multe ori prin masacre. Din capul locului, antisemitismul este o politică activă, decretând mereu interdicții profesionale și locative, obligându-i pe evrei să se adune în anumite cartiere și să practice numai anumite meserii, cum ar fi finanțele. Astfel s-a ajuns ca evreul să fie asimilat cu cămătarul, cel care ia banii creștinilor prin dobânzi și-i face dependenți de el. De aici până la imaginea diasporei ca o vastă conspirație nu mai era decât un pas. Între timp măsurile coercitive devin din ce în ce mai draconice.

În secolul al XVI-lea, pe baza aceluiași gen de raționament, argumentele teologice sunt practic abandonate în favoarea unei politici de expulzare: evreii nu mai au de ales între convertire și exil, ci între

domiciliul obligatoriu, în ghetou, și exil. Opțiunea lor, indiferent ce alegeau, era întotdeauna un prilej de izbucniri violente.

În secolul al XIX-lea, deși, după Hilberg, nu se produce încă trecerea la o nouă etapă calitativă, asistăm totuși la schimbări în natura și intensitatea antisemitismului care anticipează și pregătesc terenul pentru trecerea la exterminare.

Pe la jumătatea secolului, curând după ce evreii din Europa centrală își dobândeau emanciparea (circa 1840), evenimente științifice importante au loc în lingvistică și în biologie. Se definesc grupurile lingvistice și se face deosebirea între limba indo-europeană și limbile semitice.

În biologie, Darwin introduce noțiunea de evoluție cu a sa *Originea speciilor*, publicată în 1859.

Ideologi lipsiți de scrupule profită de context pentru a da o aparență de justificare antisemitismului cu ajutorul unui amalgam de noțiuni care, de fapt, nu au nimic științific. În 1853-1855, Gobineau publică *Eseu asupra inegalității raselor umane*. Antisemitismul, care fusese până atunci de natură religioasă, sare în barca pseudoștiinței, transformându-i pe evrei într-o „rasă” și devenind, la rândul său, rasism.

În deceniul al optulea, inventând termenul de „antisemitism”, Wilhelm Marr face din „rasa evreiască” țapul ispășitor al crizei financiare care zdruncină Imperiul austro-ungar la 1873.

Fenomenul se manifestă cu mult mai multă virulență în statele germane decât în alte părți, căci, după Fichte, națiunea germană se caracterizează prin limbă, „rasa” germană fiind cea mai pură din grupul „arian” care se definește prin folosirea limbii indo-europene. Evreii, cu toate că (ori tocmai pentru că) vorbesc germana sau idiș, un dialect german al aşchenazilor, subminează limba germană și națiunea germană. Această credință este cu atât mai puternică în Austro-Ungaria cu cât aici germanii sunt ei înșiși în minoritate față de unguri și de slavi. În cealaltă Germanie, în Prusia, și mai ales la Berlin, antisemitismul este alimentat de opoziția față de doctrinele economice liberale.

În Rusia, asasinarea țarului Alexandru II este pusă pe seama evreilor: ultimii douăzeci de ani ai secolului sunt marcați de pogromuri („pogrom” este un cuvânt rusesc), care-i determină pe

mulți evrei ruși și polonezi să emigreze. Pe la 1900, poliția secretă rusă începe să pună în circulație *Protocoalele Înțelepților Sionului*. Documentul – un fals de le un cap la altul – este atribuit unei adunări secrete care ar fi avut loc cu ocazia primului Congres Mondial Sionist (Basel, 1897), la care sioniștii și-ar fi pus la cale complotul de a prelua controlul asupra Europei. Propaganda nazistă avea să valorifice din plin această scriere. Este demn de remarcat că, în 1997, în Polonia, s-a vehiculat o falsă înregistrare în care mai mulți evrei polonezi, inclusiv un ministru, puneau la cale un „complot” asemănător.

În Franța, după înfrângerea suferită în fața Prusiei în 1870, evreii, mulți dintre ei cu nume care sunau nemțește, sunt învinuiți de subminarea materială și morală a țării. Crahul Uniunii Generale este pus pe seama „finanței evreiești” duplicitare. De acum înainte, naționaliștii și clericaliștii împărtășesc aceeași ură împotriva evreilor.

Consolidat, antisemitismul își capătă caracterul său rasist la sfârșitul sec. al XIX-lea.

## FIȘA 4

### Romii/Țigani

Descendenți ai triburilor nomade Banjara din nord-vestul Indiei, vorbind o limbă indo-europeană apropiată de sanscrită, romii/țigani<sup>4</sup> au emigrat pe familii în sec. V-XI mai întâi spre Iran, apoi spre Europa. În 1321 îi găsim în Creta, apoi în Bulgaria, iar începând din sec. al XV-lea în toată Europa. Nu-i sigur că au ales de bunăvoie viața nomadă: când au ajuns ei, pământul era deja ocupat. Spre deosebire de multe popoare gratoare din veacurile precedente, țigani, călătorind în grupuri mici, nu vin să cucerească. Trăiesc din prelucrarea metalelor și în negoț. Au un mod de viață pașnic, familial punând mare preț pe copii și pe libertate.

Grecii i-au numit *atsigani*, de unde provine românescul *țigani*, ungurească *Czigany*, franceză *Tsigane* și germanul *Zigeuner*. În Evul Mediu, unele popoare le-au zis „egipteni” (unele grupuri trecuseră prin Egipt), de unde au provenit englezescul *Gypsy* și franceză *Gitans*. Acești termeni sunt apelative generale, adesea cu conotație peiorativă ori mai mult sau mai puțin folclorică. Există în rândul lor comunități cvasi-etnice, doar că le lipsește teritoriul comun. Astfel, principalele victime ale Holocaustului au fost Roma (de la *rom* – fiu, om). Un al doilea grup de victime au fost Sinti sau Manus (pe care francezii îi numesc *Manouches*). Datorită răspândirii sale geografice, cel de-al treilea grup, alcătuit din Kale sau Gitani, a scăpat aproape integral de la genocid.

Văzându-i așa oacheși, nomazi veniți de nicăieri, dar trecuți prin ținuturile ocupate de turci și capabili să ghicească norocul, europenii au oscilat ca atitudine între curiozitate și demonizare. Soseau prea

<sup>4</sup> „Romi/țigani” este termenul folosit de Consiliul European pentru a desemna ansamblul grupurilor și sub-grupurilor de origine țigănească. Termenul „țigani” utilizat în continuare în text se referă la „romi/țigani” (*nota editorului*).

## Doctrina nazistă

Partidul nazist și-a elaborat un program la 24 februarie 1920:

„[...] 4. Numai un frate de rasă [*Volksgenosse*] poate fi cetățean. Numai cel ce este de sânge german, este frate de rasă, indiferent de religia lui. Nici un evreu nu poate fi deci frate de rasă.

5. Cine nu este cetățean nu poate locui în Germania decât în calitate de oaspete și trebuie să fie supus reglementărilor referitoare la străini.

6. Dreptul de a lua decizii privitoare la direcția și legile Statului nu poate aparține decât cetățenilor. Cerem, în consecință, ca toate funcțiile oficiale, de orice natură ar fie ele, atât în Reich cât și în landuri și în comune, să fie exercitate numai de cetățeni. [...]

8. Orice nouă intrare a unor persoane negermane trebuie să fie interzisă. Cerem ca toți negermanii intrați în Germania începând de la 2 august 1914 să fie obligați să părăsească imediat Reich-ul german.”<sup>5</sup>

Textul de mai sus, spune Hilberg, este singura poziție în scris a partidului în această privință. Celelalte texte se reduc mai mult sau mai puțin la *Mein Kampf*. În ceea ce privește orientările lui Hitler și ale nazismului, nu se poate vorbi de teorie, de doctrină sau de ideologie; în măsura în care termenii și conceptele sunt folosiți într-o accepție aparte, afirmată ca un postulat: se poate cel mult arăta care sunt afirmațiile respective.

„Rasa” este determinată de „sânge”. „Rasa germană” este o rasă de „domni”. Ea trebuie să fie păstrată în stare pură, neamestecată cu

<sup>5</sup> Ludwig Münz, *Führer durch die Behörden und Organisationen*, Berlin, 1939, apud Raul Hilberg, *Exterminarea evreilor din Europa*, Editura Hasefer, 1997, vol. 1, p. 34.

rasele „inferioare”. Poporul german este poporul superior. El are nevoie de un „spațiu vital”, pe care-l poate cuceri, ocupa, stăpâni și „purifica” prin orice mijloace, interesul său fiind singurul care contează în stabilirea opțiunilor și acțiunilor sale, fără nici o preocupare umanitară sau morală. Cele două mari primejdii pentru „rasa germană” la ea acasă, în Europa și în lume, sunt iudaismul și bolșevismul, acesta din urmă, ca și creștinismul, fiind doar un avatar al iudaismului.

Idealul nazist, care poate fi considerat și drept scopul său ultim, este dominația totală asupra unei lumi din care au fost eliminate „rasele inferioare”, religiile și bolșevismul și în care, dintre „rasele ariene”, „rasa germană” ar urma să dețină o putere nelimitată.

„Rasele” evreiască și țigănească sunt parazite, în sensul prim al termenului. „Parazitismul țiganilor” constă în aspectul „asocial” al modului lor de viață. „Parazitismul evreiesc” este mult mai periculos prin perfidia sa: de secole, evreii desfășoară o conspirație cu scopul de a stăpâni, a subjuga și a degrada toate celelalte popoare, în special prin mijloace financiare.

Nici una dintre aceste afirmații nu are nici cea mai mică bază științifică sau teoretică, chiar dacă se face apel la „specialiști” pentru a le teoretiza. E vorba de un fel de incantații repetate nu numai în *Mein Kampf* și în discursurile publice ale lui Hitler și ale tuturor demnitarilor nazisti, dar și la școală, reprezentând tot atâtea incitări fantastice la ură, însoțite de „profeții” cu privire la „spațiul vital” și la „exterminarea” (*Vernichtung*) sau „eradicarea” evreilor.

Aceste profeții și incantații nu sunt de fapt o doctrină și au în primul rând o funcție de propagandă, de îndoctrinare a maselor. Ele reprezintă însă obiectivul lui Hitler și, în funcție de conjuncturile interne și internaționale, vor dicta orientările politicii externe și evoluția diferitelor măsuri împotriva unor grupuri umane (opozanți, homosexuali, evrei, țigani, handicapați, alienați, asociali etc.). Ele implică negarea valorilor occidentale în ansamblu.

„Profesorul meu de latină, care ne saluta mereu cu «Salvete discipuli», îmbrăcase uniforma cenușie a trupelor de asalt. Și salutul lui se schimbase: nu mai spunea «Salvete discipuli», la care noi îi răspundeam cu «Salvete magister». Acum era «Heil Hitler». Intra rostind: «Heil Hitler, elevi» iar noi trebuia să ne ridicăm în

picioare și să răspundem: «Heil Hitler, domnule profesor». Apoi ni s-a schimbat programa pentru a introduce *Rassenkunde*, rasiologia. Era o materie de bază. Trebuia să învățăm ce este arianul, ce este rasa ariană. Opusul rasei ariene erau noi, evreii. Elevii trebuiau să învețe ce diferențe existau între arianul pur, blond, cu ochii albaștri și evreu.”<sup>6</sup>

## FIȘA 7

### Măsuri antievreiești, 1933-1939

O serie de măsuri antievreiești au fost luate încă înainte de 1933, dovadă că rasismul opera deja în aparatul de stat: cariera militară, de exemplu, era interzisă pentru evrei care nu puteau avansa dincolo de gradul de subofițer. La 23 decembrie 1932, un înalt funcționar prusian, Hans Globke, ordona printr-o circulară să se respingă cererile de schimbare a stării civile depuse de către evrei.

#### „Definiția”

Începând cu 11 aprilie 1933, o reglementare stabilește că o persoană care are fie și un singur bunic din patru evreu nu este ariană. Această definiție negativă era pe atunci strict religioasă.

La congresul NSDAP de la Nürnberg din septembrie 1935, s-au redactat și adoptat în grabă două decrete succesive: legea pentru protecția sângelui și a onoarei germane, completată prin legea asupra cetățeniei Reich-ului, ale cărei norme de aplicare defineau ca fiind evreu orice persoană care avea trei bunici evrei – sau doi dacă persoana era de religie iudaică ori născută din părinți evrei după septembrie 1935. Normele defineau însă drept *Mischling* (cu sânge amestecat) toate celelalte cazuri. Ideea era de a-i „proteja”, cel puțin de ochii lumii, pe aceștia din urmă, așa cum au fost protejați inițial veteranii evrei din primul război mondial.

#### Restricțiile individuale și profesionale

De îndată ce naziștii ajung la putere, un potop de excluderi și de interdicții se abate asupra populației evreiești.



La 7 aprilie 1933, excluderea din serviciul public. Medicii și avocații pot fi radiați din registre. La 22 septembrie, interdicție de a practica o profesiune artistică. La 4 octombrie, interdicție de a exercita profesia de redactor-șef în presă.

Un comitet de boicotare se înființează la 29 martie 1933, dar este nevoit să renunțe la planurile sale, deoarece populația majoritară nu îmbrățișează consemnul. Proiectul va fi reluat de SA și SS care însă își plantează oamenii în fața negoțurilor evreiești, spre a le „însemna” și a descuraja clienții.

La 21 mai 1935, se stabilește că numai „arienii puri” pot efectua serviciul militar activ.

Legea pentru protecția sângelui și a onoarei germane (Nürnberg, septembrie 1935) interzice căsătoria și relațiile sexuale între arieni și nearieni. Perechile „vinovate” sunt expuse mâniei populare.

În 1936, funcționarii evreii menținuți în serviciul public (*Mischlinge* și veterani) sunt excluși din sistemul de asigurări sociale. În iunie, Curtea de casație (*Reichsgericht*) hotărăște că apartenența la „rasa” evreiască constituie un motiv valabil pentru denunțarea contractelor de muncă private.

La 6 iulie 1938, interdicție de a profesa în domeniilor serviciilor (consultanță imobiliară, pază, intermediere, turism etc.). La 25 iulie, medicilor evrei li se interzice să profeseze; puținii exceptați nu au dreptul să trateze decât pacienți evrei. Aceeași interdicție cade asupra avocaților la 27 septembrie.

În august 1938, evreii sunt obligați să-și adauge prenumele de Sara sau Israel. La 19 noiembrie li se interzice accesul la asistența socială.

La 4 martie 1939, șomerii evrei pot fi rechiziționați la muncă silnică. La 24 decembrie 1940, evreii cu un venit lunar de peste 39 mărci sunt supuși unui impozit suplimentar de 15%.

Începând din octombrie 1941, evreii nu mai pot refuza să presteze muncă forțată, chiar dacă au o slujbă. Sunt plătiți în acord și nu au dreptul la concediu sau la beneficii sociale: se desăvârșește astfel reducerea lor la sclavie. Urmează „soluția finală”.

### *Arianizarea și măsurile financiare*

Înainte de preluarea puterii de către naști, fusese introdusă o „taxă de fugă” de 25% din avere pentru orice emigrant care, în 1930, poseda de la 200.000 mărci în sus. La 18 mai 1934, pragul este coborât la 50.000 mărci și evreii sunt presați să emigreze.

La Conferința Schacht din 20 august 1935 se hotărăște excluderea evreilor de la orice contract public. La 26 aprilie 1938, evreii sunt obligați să-și declare toate bunurile. La 14 iunie, orice întreprindere care are un administrator sau un cadru de conducere evreu este declarată întreprindere evreiască.

În 1938, părinților evrei li se anulează deducerile fiscale pentru copii iar organizațiile evreiești de binefacere nu mai sunt scutite de impozit.

La 12 noiembrie, toate prăvăliile evreiești sunt închise și administratorii evrei de societăți sunt concediați. Capitalul „societăților evreiești” este supus „arianizării” prin „vânzare de bunăvoie”. Ca „represalii” după „Noaptea de cristal”, se decretează că, în anul următor, toată populația evreiască va fi obligată la o „plată de ispășire” de 25% din bunurile declarate. La 3 decembrie, întreprinderile ce nu fuseseră încă „arianizate” sunt preluate de mandatar. Pământurile, pădurile și bunurile imobiliare trebuie vândute, iar acțiunile și valorile mobiliare trebuie depuse

### *Epuizarea prin înfometare*

Conform sistemului de raționalizare aflat în vigoare în Germania, existau produse neraționalizate, rații de bază, rații suplimentare (muncitori care prestau munci grele, gravide etc.) și distribuții speciale în caz de surplus.

1 decembrie 1939: Excluderea evreilor de la distribuțiile speciale. Limitarea orelor de acces la magazine (evreii nu pot cumpăra decât după „arieni”).

Numeroase confiscări de pachete din străinătate.

26 iunie 1942: O conferință hotărăște reducerea categoriilor de alimente pe care evreii le pot achiziționa: evreii nu mai pot

cumpăra prăjituri, pâine albă, carne, suplimente pentru copii (față de rația adulților evrei), lapte integral (ci numai degresat) etc.

### *Politica de emigrare*

Din 1933 se fac presiuni asupra evreilor germani spre a-i forța să emigreze. Au loc tentative de expulzare a evreilor „străini” care însă dau greș, în special la granița poloneză: Polonia amenință să-i expulzeze la rândul său în Germania pe evreii de proveniență germană (mult mai numeroși).

În 1933, locuiau în Germania 520.000 de evrei. Cinci ani mai târziu, la începutul lui 1938, numărul lor scăzuse la 350.000 din cauza mortalității și a emigrației. Ca urmare a *Anschluss-ului* (anexarea Austriei), în martie 1938, comunitatea sporește cu cei 190.000 de evrei austrieci, ajungând la 540.000.

O dată cu izbucnirea războiului, 6.000 de evrei sunt transferați în Europa centrală, în Guvernământul general (teritoriu polonez ocupat dar neintegrat în Reich). Alți 6.500 de evrei din Germania și din Europa centrală sunt expediați în Franța neocupată.

Anexiunile, ocupările de teritorii, statele-marionetă sau controlate de naziști aduc, dimpotrivă, un număr tot mai mare de evrei în „sarcina” Reich-ului.

Invadarea URSS, în ciuda operațiunilor mobile de masacrare, sporește și mai mult numărul evreilor. Mondializarea războiului (Japonia, Statele Unite) zădărnicește realizarea „proiectului Madagascar”.

Sir Martin Gilbert a elaborat o listă a „evreilor destinați exterminării”, pe țări, la data de 20 ianuarie 1942<sup>7</sup>:

Germania:	131.800	Ungaria:	742.800
Danemarca:	5.600	Austria:	43.700
Norvegia:	1.300	Boemia-Moravia:	74.200
Olanda:	160.800	Slovacia:	88.000
Belgia:	43.000	Ucraina*:	
Franța ocupată:	165.000	Bielorusia*:	

<sup>7</sup> Sir Martin Gilbert, *op. cit.*, p. 85.

\* Teritorii „încă” neocupate în ianuarie 1942.

Numărul evreilor de eliminat din teritoriile controlate de Axă se ridică atunci la 4.745.500, cărora ar fi urmat să li se alăture încă 9.141.168 evrei din teritoriile „ocupabile” sau răvnite.

N.B.: E vorba chiar de evrei aflați încă în viață în ianuarie 1942. Cifrele reprezintă estimările germane cu ocazia Conferinței de la Wannsee, dedicată organizării „soluției finale”.

### *„Noaptea de cristal” (Kristallnacht)*

La 9 noiembrie 1938, un diplomat german de rang inferior este asasinat la Paris de către un tânăr evreu german. Vorbind la o ședință de cadre a partidului, Goebbels dă de înțeles că Hitler nu s-ar supăra dacă ar avea loc niște răzmerițe. Preluând sugestia, SA ordonă să se dea foc sinagogilor. Drept urmare, în noaptea de 9 spre 10 noiembrie, un pogrom general se declanșează în Germania. Bilanț: 91 de evrei uciși, mii de răniți, 191 sinagogi incendiate, 7.500 de magazine jefuite, 30.000 de evrei arestați și expediați în lagăre de concentrare<sup>8</sup>.

### *Concentrarea*

Încă din 1933, apare lagărul de concentrare de la Dachau, urmat rapid de altele. Aceste lagăre, inițial destinate opozanților politici, se

<sup>8</sup> Sursă: M. Broszat, N. Frei, *Das Dritte Reich im Überblick*, München, 1989.



umplu în scurtă vreme cu evrei care devin ținta unor maltratări deosebite. SS obține impunitate în privința lor, executarea lor sumară fiind astfel scoasă de sub incidența anchetelor polițienești și judiciare.

O dată cu eșuarea „proiectului Madagascar” și cu extinderea teritoriilor aflate sub control german, devine din ce în ce mai clar că emigrarea nu va putea „soluționa problema evreiască”. Până să se găsească altă soluție, având în vedere că, în multe țări, evreii sunt puternic integrați de foarte multă vreme, se hotărăște izolarea lor cât mai deplină de neevrei, spre a se evita șocarea opiniei publice și fenomenele de solidaritate. Așa începe concentrarea.

În Guvernământul general, se organizează o etapă de tranziție: ghetoul. Procedeul, lansat în sec. al XVI-lea la Veneția, unde evreii expulzați din Spania au fost obligați să locuiască într-un cartier închis, este reluat și extins treptat la diferite orașe răsăritene, de obicei sub pretextul de a se evita răspândirea unor epidemii în rândul populației neevreiești.

Munca silnică, restricțiile la alimente, bolile, agresiunile individuale sau organizate provoacă o gravă degradare fizică a locuitorilor din ghetouri, fapt speculat de propaganda nazistă cu privire la caracterul inferior al „rasei” evreiești.

Încă înainte de declanșarea „soluției finale”, au loc numeroase masacre în teritoriile răsăritene și la Chelmo. așadar activitatea de exterminare sistematică este deja în curs de la sfârșitul anului 1940.

La Conferința de la Wannsee, Heydrich informează că evreii vor fi organizați în lagăre de muncă în care condițiile vor fi de așa natură încât să ducă la „eliminarea naturală” a multora dintre ei, aceștia urmând să cedeze fizic datorită politicii de malnutriție. Nucleul cel mai rezistent rămânea să fie „tratat în consecință”.

În realitate, eliminarea „naturală” – în ghetouri ca și în lagărele de muncă – avea să se dovedească prea lentă și prea costisitoare: drept urmare, nu doar un „nucleu”, ci majoritatea evreilor a fost exterminată în lagărele morții.

## FIȘA 8

### Lagărele de concentrare: înființarea și rolul lor

În 1933, Germania dispunea de un număr destul de mare de locuri de detenție tradiționale (închisori și fortărețe) care totuși nu puteau face față la încarcerarea unei mari mulțimi de oameni.

Hitler vine la putere la 30 ianuarie 1933. La foarte scurt timp după aceea, la 8 martie 1933, ministrul de interne Frick anunță înființarea lagărelor de concentrare. Pe 20 martie începe să funcționeze lagărul de la Oranienburg, pe 21. Dachau. La sfârșitul lunii, erau deja vreo cincizeci.

Proliferarea s-a produs rapid și de o manieră mai mult sau mai puțin sălbatică, așa încât, în unele lagăre, SS a trebuit să intervină pentru a le „reglementa”. Lagărele așa-zis „obișnuite” erau administrate de către inspectorii SS, ceea ce dovedește că nu era vorba de o detenție judiciară, ci de una strict politică și deci cu totul arbitrară. Oamenii erau închiși fie fără nici o decizie a justiției, fie în urma executării unei pedepse într-o închisoare tradițională, cum s-a întâmplat cu Martorii lui Iehova sau cu homosexualii: în anii '30 pentru mulți dintre membrii acestor categorii, o condamnare de o lună putea să însemne o lună de închisoare plus șapte-zece ani de lagăr sau, cel mai adesea, moartea în lagăr.

Numai Gestapo era abilitată să trimită oameni în lagăr sau, eventual, să elibereze pe cineva: era în mod cel mai evident un act de poliție politică. Cât despre SS, aceasta avea control deplin asupra lagărelor și, mai ales, se comporta aici după bunul său plac: maltratarea, torturarea, uciderea unui deportat de către un SS nu declanșau nici anchetă judiciară, după cum stabilise foarte rapid Curtea Supremă a Reich-ului.

Cu câteva excepții (cum a fost mai ales Auschwitz), lagărele obișnuite erau situate pe teritoriul Reich-ului. În teritoriile ocupate, lagărele aveau diverse funcții și statute: erau lagăre speciale ale

poliției de ocupație sau ale armatei, lagăre ale administrațiilor sau guvernelor locale, lagăre de tranzit sau de așteptare, lagăre rezervate unor categorii anume, în special țiganilor.

Lagărele obișnuite îndeplineau o dublă funcție: aceea de a îndepărta anumite părți ale populației din societate întru mai bună uniformizare și stăpânire a acesteia, precum și aceea de a procura seler – a căror forță de muncă gratuită putea fi exploatată direct sau vândută unor întreprinderi. În unele teritorii ocupate, demnitarii naziști cu înțeles perfect avantajele sistemului, înființându-și propriile lagăre „particulare”, din care au tras profituri însemnate. Pe măsură ce locul diversilor opozanți de toate felurile era luat cu precădere de evrei și de „asporuli”, lagărele au căpătat și o a treia funcție care a devenit treptat și cea mai importantă: exterminarea prin muncă, înfometare și boală. Această funcție s-a accentuat mai ales după „Noaptea de cristal” (9-10 noiembrie 1938), în cursul căreia detașamentele SA au avut misiunea de a aresta utăra evrei – evrei bogați, de preferință – câți încăpeau în lagărele de la data aceea.

Lagărele de exterminare în masă erau de altă natură. În aceste șase lagăre, deținuții erau ținuți în viață – provizoriu – pentru a efectua vreo muncă productivă oarecare, ci pentru a servi ei înșiși drept materie primă mecanismului de exterminare: singura producție a acestor lagăre era moartea deportaților, care survenea „la poarta lagărului” (adică înainte ca ei să fie înmatriculați și tatuati), și eliminarea cadavrelor prin incinerare, după ce se recuperau obiectele personale ale victimelor, hainele, părul și dinții de aur.

## FIȘA 9

### Persecuția împotriva Martorilor lui Iehova

Denumirea de „Martorii lui Iehova” apare abia în iulie 1931, când a fost adoptată de cei cunoscuți până atunci drept „Studioșii Bibliei” (*Bibelforscher*). Detestată deopotrivă de Biserica Catolică și de NSDAP, organizația lor, *Wachturm* („Turnul de veghe”, astfel intitulată după organizația-mamă din America, *The Watchtower*), cu sediul la Magdeburg, avusese deja de suferit și înainte de 1933.

Începând din 1933, *Bibelforscher*, după cum continuă să-i denumească, din obișnuință, propaganda nazistă, sunt interziși în unele regiuni (Mecklenburg-Schwerin, Bavaria, Saxonia, Turingia, Baden). Persecuția ripostează prin acțiuni în justiție, scrisori de protest – pe adresa lui Hitler și a Căminului Reich-ului sosesc mii de telegrame din partea Martorilor din America și din Elveția – dar după câteva tergiversări, în 1935, sunt interziși în toată Germania.

De ce Hitler și nazismul, care i-au tolerat pe protestanți și pe catolici, n-au adoptat aceeași atitudine și față de Martorii lui Iehova? Întâi, pentru că marii proprietari și industriași catolici și protestanți alcătuiau clientela lui Von Papen și puterea avea nevoie de ei. Pe de altă parte, Martorii, religia lor le interzicea să depună jurământ față de Hitler, să execute salut nazist, să-și trimită copiii la *Hitlerjugend* și, în special, să poarte arme. Confrunțați cu ascensiunea nazismului, care se afirma treptat ca o „nouă religie”, negând transcendența și impunând în schimb cultul Führer-ului, Martorii nu s-au mulțumit să protesteze – cum au făcut, în cel mai bun caz, celelalte biserici: ei au contestat, s-au împotrivit, au refuzat. Drept urmare, au fost tratați ca niște opozanți politici: li s-au ars scrierile; li s-au interzis adunările și prozelitismul; s-a făcut apel la populație să-i denunțe, contravenienții fiind condamnați și aruncați în închisoare... Degeaba însă, statul totalitar nu i-a putut determina să-și renege principiile și nici să tacă.

## Procesul de dezumanizare

Nu poți să extermini un mare număr de oameni dintr-o populație fără să iei în calcul reacția celorlalți. Dacă nu sunt prea mulți, eventualii opozanți pot fi – și au și fost –, la rândul lor, exterminați. Astfel s-a procedat în Germania, ca și în teritoriile ocupate sau controlate de naziști. Dar pentru a evita o reacție emoțională prea acută și generalizată, majoritatea populației trebuie transformată fie în martori indiferenți, fie în complici, fie chiar în co-autori ai masacrului. După cum s-a văzut de curând în Ruanda, populația Hutu n-a avut de ales decât între rolul de victimă și cel de călău; cetățenii Hutu moderați au fost măcelăriți laolaltă cu populația Tutsi. Stat totalitar, Reich-ul nu și-a propus să obțină ca fiecare german să-și masacreze vecinul evreu, pentru că evreii erau puternic integrați și asimilați și, mai ales, pentru că s-ar fi provocat dezordine. În schimb, încă de la începuturile nazismului, propaganda și doctrina sa au urmărit să-i facă pe cât mai mulți germani complici. Copiii și adolescenții trecuți prin *Hitlerjugend* practic n-au avut de ales. Cât despre restul populației, s-a urmărit transformarea lor în martori cel puțin tăcuți, dacă nu și indiferenți. În acest scop și pentru a asigura desfășurarea eficientă a exterminării la momentul dorit, s-a recurs la procesul de dezumanizare.

Procesul poate fi descompus în șapte etape care nu sunt neapărat bine delimitate în timp.

*Prima etapă este definirea.* Mai înainte de a trece la exterminare, este neapărat necesar să se definească cine este acel altul atât de ireductibil altul încât trebuie exterminat. Fenomenul răului ispășitor este atestat în grupurile umane mici, dar este mult mai complicat la nivel de popoare. În ceea ce-i privește pe evrei, trebuie să recunoaștem că nazismul n-a descoperit nimic nou sub soare (vezi Fișele 1 – Definiții; 3 – Antisemitismul; 6 – Doctrina nazistă; și 12 –

Definire și recenzare). În cazul de față, este vorba de o dublă definiție: trebuie definiți ambii termeni care vor fi opuși unul altuia – „rasa evreiască” și „rasa ariană”.

Această dublă definiție paralelă este indispensabilă pentru a putea trece de la țapul ispășitor individual și de la pogrom la exterminarea sistematică, industrială. Trebuie observat aici că procesul presupune o organizare totalitară a societății. Totalitarismul este cel care a generat fără excepție toate celelalte genociduri și exterminări în masă care constituie ansamblul Holocaustului: statul totalitar nazist nu poate tolera nici o derogare de la supremația și uniformitatea „rasei” superioare. Țigani, de exemplu, nefiind sedentari, sunt incontrollabili. Handicapații și alienații, la rândul lor, nu pot fi asimilați unei „rase” care se definește ca pură. Homosexualii – diferiți și nediferiți în același timp – sunt la fel de incontrollabili ca și țiganii. Pentru nazism, ceea ce nu poate fi controlat este calificat ca „asocial”. Astfel se declanșează mecanismul genocidului obligatoriu, adică exterminarea unor oameni diferiți prin ceea ce sunt. Dar orice stat totalitar – nu numai nazismul – este la fel de intolerant și față de cei care se diferențiază prin ceea ce cred sau ceea ce gândesc. Martorii lui Iehova, care refuză jurământul, salutul hitlerist, serviciul militar, sunt deci intolerabili și nu pot avea altă soartă decât exterminarea. La fel și opoziții politici, dintre aceștia cei mai numeroși fiind comuniștii.

Importanța acestei prime etape a fost cu siguranță subevaluată, căci nu s-a observat în ce măsură conținea deja, în nucleu, întreaga evoluție ulterioară: astfel definiți, evreii erau transformați într-o „problemă”, la care trebuia, odată și odată, să se găsească o „soluție finală”.

*Etapa a doua este recenzarea.* Ea este cu atât mai necesară cu cât acel altul diferit nu este chiar atât de diferit. Din punct de vedere fizic, în ciuda caricaturilor propagandei, evreul poate să nu arate deloc a evreu. El trebuie așadar depistat, localizat, cu nume și adresă, așa încât să poată fi găsit când va fi cazul. În țările dominate de nașiști, aceasta a fost una din primele preocupări. Este de remarcat că în Franța guvernul a luat-o înaintea ocupantului în parcurgerea acestei etape și a celor următoare. În același mod, fișierul cu homosexuali

realizat de poliția din Strasbourg a fost înmănat forțelor de ocupație, ceea ce a înlesnit deportarea.

Cele trei etape care urmează nu sunt în ordine strict cronologică: succesiunea lor poate să difere de la un teritoriu la altul iar în unele locuri ele s-au desfășurat simultan.

*Etapa a treia este însemnarea.* Trebuie să i se arate populației cine este evreu, pentru ca discursurile care stigmatizează „rasa inferioară” și îndeamnă lumea să se păzească de ea să capete în fine un conținut fizic. De aici, obligația de a purta un semn distinctiv: steaua lui David, o brasardă etc. Trebuie spus că nici această practică nu este o descoperire nazistă. Nici măcar culoarea galbenă care s-a folosit pentru aceste semne n-a fost ideea lor. Acestea, în diferite forme, fuseseră introduse în Europa cu câteva secole în urmă. În Germania, obligația de a purta un semn distinctiv a fost impusă relativ târziu, la 19 septembrie 1941, când decizia exterminării era deja luată. În schimb, ea se aplica de mai multă vreme cu privire la clădiri: magazinele și atelierile erau de câțiva ani marcate ca „evreiești”.

*Etapa a patra este cea a restricțiilor și a spoliierilor.* Acestea se referă la proprietatea asupra unor bunuri sau achiziționarea lor. În Germania, „arianizarea” întreprinderilor considerate ca „evreiești” a fost un proces de mare anvergură și de lungă durată. Într-adevăr, în cazul întreprinderilor mari, nu se puteau decreta pur și simplu niște transferuri de proprietate din cauza consecințelor posibile pe piețele internaționale, de care Germania avea nevoie pentru propria ei industrie. Procesul a fost, în schimb, cu mult mai simplu pentru întreprinderile mici. După izbucnirea războiului, confiscarea bunurilor de un fel sau altul s-a transformat în jaf. Nu a fost vorba doar de opere de artă, deși valoarea lor era considerabilă, ci și de blănuri, când armata suferea de frig pe frontul de est, și de toate bunurile care începuseră să lipsească din cauza războiului. Spolierea nu a fost doar imobiliară, ci și financiară: evreii vor fi treptat tăiați de la pensii și de la toate drepturile sociale.

*Etapa a cincea este excluderea.* Ea are loc în paralel cu cea de-a patra. Excluzi din serviciul public, evreilor li se interzic numeroase profesii (doctor, avocat...) în care erau în mod tradițional amplu reprezentați. În același timp, sunt oprit să frecventeze anumite locuri (așezăminte publice, mijloace de transport etc.) Chiar și

aprovizionarea de toate zilele le este drastic limitată: accesul la magazine este restrâns la o oră pe zi, în timpul după amiezii. În teritoriile ocupate, excluderea geografică este accentuată de orarul mai limitat al camuflajului și de interdicerea totală a accesului la anumite cariere.

*Etapa a șasea este izolarea sistematică.* Ea nu este decât o sistematizare a etapei precedente. Prin internarea în lagăre de diverse tipuri (de muncă, de concentrare), evreii și celelalte victime sunt extrași din sânul populației. Dar cum lagărele au o capacitate limitată și numărul evreilor crește o dată cu anexarea de noi teritorii, izolarea se realizează prin înființarea de ghetouri: mulțimi de oameni sunt îngrămădite în perimetre restrânse, situate în cartiere deja insalubre, sfărâmate de bombe. Cantitățile de alimente repartizate ghetourilor și administrate în interior de consiliile evreiești, numite de ocupantul nazist, erau atât de reduse încât cei adunați acolo nu puteau supraviețui. Epidemiile, în special tifosul favorizat de lipsa de igienă și de marea aglomerare a locuitorilor, urmau să desăvârșească procesul care putea fi prezentat drept dispariție „naturală”.

Cu toate acestea, datorită traficului, contrabandei și tuturor subterfugilor legale sau ilegale, la care oamenii recurg ca să-și salveze viața, ghetourile nu s-au golit de la sine, deși mortalitatea atingea acolo cote nemaîntâlnite.

*Etapa a șaptea și ultima este exterminarea în masă.* Ea a fost declanșată sub diverse forme. În cursul ofensivei contra URSS, așa-numitele *Einsatzgruppen*, în bună coordonare cu armata, executau în spatele frontului „operațiuni mobile de masacrare”, în care au pierit sute de mii de oameni: evreii și „comisarii politici” au fost principalele ținte. *Einsatzgruppen* erau alcătuite din rezerviști și militari auxiliari, recrutați din rândul populației autohtone, care nu erau întotdeauna naziști și nici neapărat monștri perversi sau sadici. ci oameni absolut obișnuiți, împinși în această situație de logica totalitară.

Cea de-a doua formă de exterminare era suprimarea indivizilor în lagărele de concentrare prin muncă, înfometare, frig și maltratare. Modalitățile acestui declin programat al populației sunt reflectate pe larg în multe relatări ale supraviețuitorilor. Totuși, rata mortalității în ghetouri și în lagăre, deși îngrozitor de ridicată, se dovedea

insuficientă, în special după înfrângerea de pe frontul rusesc, când amenințarea unei recuceriri teritoriale de către armata sovietică a devenit palpabilă. A fost deci necesară o sistematizare a exterminării. În acest context s-au înființat lagărele al căror unic obiectiv era eliminarea fizică: Auschwitz-Birkenau, Chelmno, Lublin-Maidanek, Belzec, Sobibor și Treblinka. La Treblinka a fost gazată și incinerată majoritatea celor 450.000 de supraviețuitori ai ghetoului din Varșovia. Pe măsură ce trupele sovietice își continuau înaintarea, exterminarea finală s-a extins la diferite locuri și la ocupanții acestora. Confrunțați cu revolta prizonierilor, naziștii au ras ghetoul din Varșovia de pe fața pământului cu ajutorul bombardamentelor și al tirului concentrat de artilerie. La fel s-a procedat și cu unele lagăre de exterminare, puținii supraviețuitori fiind scoși de acolo și mânați în marșuri ale morții, ale căror itinerare se prelungeau la nesfârșit, în funcție de operațiunile militare, pe un teritoriu din ce în ce mai îngust.

Este de remarcat că această ultimă etapă a constituit și ultima fază a dezumanizării care, aplicată evreilor, a fost extinsă și la celelalte categorii de victime. Tatuuarea unui număr pe braț, rezervată deportaților care, la sosirea în lagăr, nu erau imediat gazați sau împușcați, este simbolul cel mai cunoscut al acestei etape.

Existența acestor diferite etape, ușor de identificat din discursuri, din măsurile și documentele administrative și din operațiunile militare, ilustrează caracterul sistematic, organizat al genocidului, transformându-l într-un fenomen paradigmatic și permițând mai buna înțelegere a altor exterminări în masă care au avut loc în secolul trecut.



## Ghetoul

Ghetoul, forma superioară a izolării, era un cartier în care erau constrânși să locuiască evreii. De obicei se alegea un loc în care evreii erau deja majoritatea populației și, de preferință, unul din cele mai sărace ale orașului. La Varșovia, nu era stradă în ghetou să nu fi fost lovită de bombe. Apoi neevreii erau obligați să plece, iar evreii din afară, adesea mult mai numeroși, erau siliți să se înghesuie în locul lor.

Într-o primă fază, ghetourile au rămas „deschise”, așa încât cei obligați să locuiască acolo puteau să iasă, să se ducă la muncă. Dar s-au închis destul de repede (la Varșovia, în octombrie 1940). Apoi au fost împrejmuite cu ziduri – pe banii comunității evreiești – și nu s-a mai putut ieși fără *Aussweis*.

Ghetourile s-au înființat mai ales în Europa de est și de nord-est. Până să intre în funcțiune lagărele de exterminare, acolo au fost expediați evreii din Germania și din teritoriul polonez anexat la Reich.

Ocupanții alegeau dintre notabilități un consiliu evreiesc (*Judenrat*), condus de un președinte. Acest for nu avea altă putere decât să caute cele mai bune mijloace de a executa ordinele germane. Consiliul recruta o poliție evreiască, rechiziționa (blănuri, radiouri, mobilă etc.), organiza chete pentru a face față constrângerilor financiare. În unele cazuri, organiza sau măcar încerca să organizeze o asistență socială.

Condițiile de viață din ghetou erau dintre cele mai grele: înghesuiala era atât de mare – până la 25 într-o cameră – încât, pe rând, unii erau nevoiți să-și petreacă o parte din zi pe afară, indiferent de vreme, pentru a-i lăsa și pe ceilalți să se întindă un pic. Drept urmare, străzile erau mereu pline de o mulțime de oameni care umblau fără rost. Cei dintâi afectați au fost săracii. La început, s-a murit de tifos și de frig. Nu exista încălzire și uneori nici ferestre: neevreii

36 Klemencic, op. cit., p. 219.

37 Ibid., cit. în Joshua Greene și Shiva Kumar, op. cit., p. 44.

evacuați cu forța luaseră cu ei tot ce-au putut să ia. Destul de repede însă, foamea a devenit principalul factor de mortalitate. Intelectualii, rămași fără ocupație și fără nici un venit, au rezistat cel mai puțin. Curând, străzile s-au umplut de copii care cerșeau, care însă nu rezistau mai mult de câteva zile sau câteva săptămâni.

Populația ghetoului alcătuia o societate umană completă, cu tot amalgamul ei de noblețe și de josnicie. Nu lipseau secăturile, contrabandiștii, hoții, prostituatele și peștii, traficanții și turnătorii. Astfel, deși închise, ghetourile continuau să întrețină schimburi active cu exteriorul. Cei mai cu dare de mână, dacă reușiseră să ascundă ceva bani, aur sau bijuterii, puteau să cumpere pe piața neagră și să trăiască încă decent, în vreme ce alții cădeau morți pe stradă.

Condițiile sanitare erau îngrozitoare și continuau să se deterioreze de la o zi la alta. Igiena era peste tot precară, spitalele și medicii nu aveau de nici unele. Cadavrele erau zvârlite goale în stradă de familii care n-aveau cu ce plăti înmormântarea.

Degradarea făcea parte din procesul de dezumanizare: locuitorii din afară aveau parte de spectacolul acestor nenorociți în zdrențe, deformați fizic de foame și de boală, până când nu mai aveau „față umană”.

În 1942, în ciuda mortalității galopante, populația ghetourilor continua să fie numeroasă, alimentată permanent de noi locuitori deportați de prin sate sau din alte țări ocupate: natalitatea nici ea nu dispăruse. Procesul de exterminare în masă continuă atunci prin așa-numitele *Aktionen*, raiduri în care sute sau mii de oameni erau ridicați, urcați în vagoane pentru vite și expediați în lagărele de exterminare, unde majoritatea erau gazați încă din prima zi.

În anii de după război s-a vorbit mult despre „pasivitatea” evreilor față de exterminare (vezi pe această temă Fișa 38 pentru evreii germani și Fișa 39 pentru cei din teritoriile ocupate). S-a condamnat vehement atitudinea consiliilor evreiești care au fost acuzate de colaborare. Cu siguranță, consiliile din unele ghetouri, o meritau din plin. Unii președinți, avizi de putere, cel din Łódź, de exemplu, s-au comportat ca niște adevărați dictatori. În aproape toate consiliile, unii membri au profitat de funcție pentru a practica un trafic fără scrupule, făcând comerț cu slujbe și cu excepții. Dar nu trebuie uitat că populația ghetoului nu era o comunitate unită, ci o diversitate

de categorii, aflate uneori în conflict una cu alta. Mulți dintre locuitori – ateii sau convertiți la alte religii – nu se mai socoteau de zeci de ani evrei. În rândul celorlalți existau credincioși (ortodocși sau *hasidimi*), sioniști care propovăduiau întoarcerea în Palestina și crearea Statului Israel, socialiști, comuniști și, mai ales, „asimilaționiști”, care se simțeau mai mult germani sau polonezi decât evrei și chiar își revendicau acest statut. Aceste puncte de vedere erau atât de deosebite și de îndepărtate unele de altele încât a trebuit să vină anul 1943 pentru ca disperarea să devină generală și definitivă și să ducă la revoltă. În ghetoul din Varșovia, dintr-o jumătate de milion de locuitori câți fuseseră la început, mai erau numai 75.000 (iar bătrâni sau copii, aproape deloc) când a izbucnit insurecția.

Răsculații din Varșovia au fost mult timp și pe bună dreptate glorificați ca niște eroi ai ghetoului. Nu trebuie însă uitate numeroasele gesturi individuale de revoltă sau, pur și simplu, de demnitate, pe care autorii lor le-au plătit cu viața. Nu trebuie uitate nici acele personalități care au reușit să sfideze, fie și numai simbolic procesul de dezumanizare. Fapta lui Emmanuel Ringelblum, autorul arhivelor clandestine ale ghetoului din Varșovia, din care o bună parte au putut fi salvate, este dintre cele mai cunoscute. Din păcate, opunându-se în mod dogmatic consiliului evreiesc, Ringelblum a contribuit la tragica dezbinare a ghetoului.

### *Două personalități ale ghetoului din Varșovia*

*Adam Czerniaków*

Când trupele germane au ocupat Varșovia, în septembrie 1939, Adam Czerniaków era vicepreședintele comunității evreiești din capitală, pe care, în lipsa președintelui care fugise, o reprezenta în consiliul municipal. Fără a pierde timp, Czerniaków face eforturi și reușește să fie numit în fruntea comunității. În acest post îl găsim germanii în octombrie și-l desemnează președinte al consiliului evreiesc. Era un om rigid, apropiat ca vederi de generalul Pilsudski și de „regimul coloneilor” care preluase puterea după moartea acestuia în 1935: era autoritar, antidemocratic și violent antisovietic. Nu era un credincios practicant, dar ținea sărbătorile mari. În fine, era asimilaționist și se considera polonez prin patriotism ca și prin cultură. Încă dinainte de izbucnirea războiului și până la moartea sa, Czerniaków a ținut un jurnal – însemnări scurte, uneori telegrafice, din ceasurile lui de insomnie, strânse în carnete, din care unul singur s-a pierdut. Însemnările lui zilnice sunt prețioase din multe puncte de vedere, dar în primul rând pentru abundența de informații despre funcționarea consiliului evreiesc, despre viața – și moartea – în ghetou. Ele reflectă însă și evoluția unui om care, treptat, își pune energia și rigiditatea în slujba celor mai năpăstuiți. Nu este vorba de o schimbare de opinii, ci de o deviere de opțiuni. Tună și fulgeră, nu o dată, pentru că forțele de ocupație nu-l lasă să perceapă un impozit de la locuitorii mai bogați, în vreme ce resursele comunității nu-i ajung să împartă la săraci decât o supă chioară. Toate acțiunile lui sociale și culturale (pune pe picioare un învățământ profesional, organizează spectacole, conferințe, concerte) nu au decât un singur scop – acela de a ajuta populația ghetoului să-și păstreze demnitatea umană. În ce privește pretențiile germanilor să li se furnizeze forță de muncă, atitudinea lui izvorăște dintr-un vechi obicei al diasporei de a consimți la sacrificiul unui mic număr de oameni în speranța de a-i salva pe cei mai mulți. Astăzi știm că era în zadar, dar însemnările lui dovedesc că atunci, în ciuda descurajării crescânde, speranța era reală. La 23 iulie 1942, Czerniaków înțelege că nimeni, nici chiar copiii, nu va scăpa de razii și de deportarea la Treblinka. Plecau câte 6.000 de oameni pe zi, zi după zi, fără întrerupere. Czerniaków, care știe ce înseamnă asta,

înghite o capsulă de cianură. Lasă în urmă un bilet în care scrie: „Mi se cere să-i omor pe copiii poporului meu cu propriile mele mâini. Numi rămâne altceva decât să mor.”

*Janusz Korczak*

Medic pediatru, Janusz Korczak este un personaj pitoresc. Prin specialitatea sa, ajunge educator și creează un sistem de organizare democratică a orfelinatelor, în care copiii sunt tratați ca persoane autonome și participă la administrarea colectivității. Foarte activ, are o rubrică la radio, scrie mai multe cărți despre educație și devine celebru în toată Europa. În timpul ocupației, orfelinatul lui este mutat în ghetou, unde doctorul poartă campanii neobosite ca să le asigure orfanilor „săi” un adăpost decent, hrană, medicamente, haine. Se adresează populației prin comunicate și afișe, dar nu se dă în lături să-i apostrofaze pe cei bogați la domiciliu sau în public, ca să obțină daruri. Korczak n-avea nimic dintr-un misionar ascetic. Vesel, dinamic până la agresivitate uneori, era opusul lui Adam Czerniaków, dar opțiunile comune îi apropie pe cei doi oameni care se respectă reciproc și ajung să se aprecieze unul pe altul. Când trupele SS și poliția evreiască vin să-i ridice pe orfani, doctorul hotărăște de bunăvoie să-i însoțească și urcă împreună cu ei în trenul spre Treblinka.

## Decizia exterminării

7 iunie 1941 – Scrisoarea lui Hans Heinrich Lammers, șeful cancelariei Reich-ului, către Martin Bormann, șeful cancelariei partidului:

*„Der Führer hat der vom Reichsminister der Innern vorgeschlagenen Regelung vor allem deshalb nicht zugestimmt, weil er der Meinung ist, daß es nach dem Kriege in Deutschland ohnedies keine Juden mehr geben werde.“*

(Führerul nu a acceptat măsura propusă de ministrul de Interne al Reich-ului, mai ales deoarece el consideră că, oricum, după război, nu vor mai exista evrei în Germania<sup>15</sup>.)

31 iulie 1941 – Text redactat de Adolf Eichmann la cererea lui Reinhardt Heydrich și semnat de Hermann Göring în numele cancelarului:

*„In Ergänzung der Ihnen bereits mit Erlaß vom 24. I. 39 übertragenen Aufgabe, die Judenfrage in Form der Auswanderung oder Evakuierung einer den Zeitverhältnissen entsprechend möglichst günstigsten Lösung zuzuführen, beauftrage ich Sie hiermit, alle erforderlichen Vorbereitungen in organisatorischer, sachlicher und materieller Hinsicht zu treffen für eine Gesamtlösung der Judenfrage im deutschen Einflußgebiet in Europa.“*

*Sofern hierbei die Zuständigkeiten anderer Zentralinstanzen berührt werden, sind diese zu beteiligen.*

*Ich beauftrage Sie weiter, mir in Bälde einen Gesamtentwurf über die organisatorischen, sachlichen und materiellen Vorausmaßnahmen zur Durchführung der angestrebten Endlösung der Judenfrage vorzulegen.“*

<sup>15</sup> Raul Hilberg, *op. cit.*, vol. 1, p. 359.

(Completând dispozițiile ordinului din 24 ianuarie 1939, care vă însărcina să găsiți pentru problema evreiască soluția cea mai favorabilă conform împrejurărilor, prin emigrare sau prin evacuare, vă dau drept misiune prin prezenta să luați toate măsurile pregătitoare necesare, fie că e vorba de organizare, fie de aplicare, fie de mijloacele materiale, pentru a obține o soluție totală a problemei evreiești în zona de influență germană din Europa.

Toate celelalte organe guvernamentale au obligația să coopereze cu dumneavoastră în acest scop.

Vă însărcinez, în plus, să-mi trimiteți, în scurt timp, un plan de ansamblu despre măsurile pregătitoare privind organizarea, punerea în aplicare și mijloacele materiale necesare pentru realizarea soluției finale dorite a problemei evreiești<sup>16</sup>.)

În iunie 1941, Hitler nu considerase necesar să se continue elaborarea unei legislații care să stabilească în detaliu cine erau *Mischlinge* și care avea să fie soarta lor, pentru că problema devenise nerelevantă: așadar, intenția lui era deja luată și le-o comunică și celorlalți. O lună mai târziu, Heydrich obține un ordin explicit în acest sens. De altfel, exterminarea în masă începuse experimental încă din iunie la Chelmo.

La 29 noiembrie 1941, Heydrich convoacă Conferința de la Wannsee cu privire la *„die Endlösung der Judenfrage“*. „soluția finală a problemei evreiești“. Conferința are loc pe 29 ianuarie 1942, la prânz. Se redactează un raport în 30 de exemplare care menționează, printre diversele alternative de soluționare, împușcarea și camioanele de gazare. Camerele de gazare au fost „inventate“ abia mai târziu. Nu s-a dat nici un ordin scris în afara acestui raport.

În „protocolul“ sau darea de seamă a Conferinței de la Wannsee, numărul evreilor de eliminat este estimat la 11 milioane, cu tot cu cei din teritoriile „neocupate încă“. Se precizează:

*„Unter entschprechender Leitung sollen nun im Zuge der Endlösung die Juden in geeigneter Weise im Osten zum Arbeitseinsatz kommen. In großen Arbeitskolonnen, unter Trennung der Geschlechter, werden die arbeitsfähigen Juden*

<sup>16</sup> *Ibid.*, p. 360.

*straßenbauend in diese Gebiete geführt, wobei zweifellos ein Großteil durch natürliche Verminderung ausfallen wird. Der allfällig endlich verbleibende Restbestand wird, da es sich bei diesem zweifellos um den widerstandsfähigsten Teil handelt, entsprechend behandelt werden müssen, da dieser, eine natürliche Auslese darstellend, bei Freilassung als Keimzelle eines neuenjüdischen Aufbaues anzusprechen ist. (Siehe die Erfahrung der Geschichte.)"*

(În cursul soluției finale, evreii din răsărit vor trebui mobilizați pentru muncă cu încadrarea cuvenită. Evreii apti de muncă vor fi aduși în mari coloane de muncitori, separați pe sexe, pentru a construi drumuri în aceste teritorii, ceea ce va permite fără îndoială o scădere naturală substanțială a numărului lor. În final, celor rămași va trebui să li se aplice un tratament corespunzător, căci ca rezultate ale selecției naturale, va fi vorba evident de elementele cele mai rezistente, susceptibile să constituie germenii unui nou neam evreiesc de îndată ce ar fi lăsați în libertate (vezi experiența istoriei<sup>17</sup>.)

<sup>17</sup> J.-M. Lecomte, *Savoir la Shoah*, CRDP, Dijon, 1998, p. 164-166 (trad. Christine Syren).



## Lagărul de concentrare

Rândurile de mai jos nu descriu un lagăr anume, ci caracteristicile generale, prezente în majoritatea lagărelor. Fiecare din ele avea desigur particularitățile sale, în funcție de amplasarea geografică, dimensiuni, tipurile de munci efectuate de deportați (în interiorul lagărului sau în afara lui), dată de construcție etc.

Lagărul era împrejmuț cu două sau trei garduri de sârmă ghimpată, de obicei electrificată, întreruptă din loc în loc de turnuri de observație din care gardieni cu mitraliere supravegheau tot perimetrul zi și noapte. Unica poartă a lagărului purta de regulă inscripția *Arbeit machu frei*.

La sosire, deținuții erau conduși într-un loc de carantină, care putea fi o clădire, un cort sau o baracă. Aici trebuiau să se dezbrace la piele și adeseori erau dușați, dezinfecțați și rași în cap sumar. În fine, erau înregistrați și li se tatua un nurnăr. „Numerele mici” erau bineînțeles ale deportaților care supraviețuiseră cel mai mult. Erat tratați cu respect de către ceilalți și, în plus, se bucurau uneori de mici avantaje.

După aceea, nou-veniții primeau ținuta de deportat – faimoasa „pijama” vârgată. La început, făceau schimb între ei, ca să-și găsească niște haine pe măsură. În anii care au urmat, fiind vorba de haine recuperate de la cei împușcați, selecționați sau, oricum, morți, pijamalele ajunseseră niște zdrențe și schimburile nu mai aveau nici un rost.

O dată consumate aceste etape, noii deținuți erau repartizați la un *Block* și la un *Kommando*.

„Blocul” era, în general, o baracă de lemn în care deținuții dormeau pe priciuri tot din lemn, suprapuse pe mai multe niveluri, pe care era așternută o saltea de paie sau numai paie sau nimic, eventual o pătură. Pe un prici dormeau mai mulți, adeseori pe-o parte, ca să

încapă. Blocul n-avea W.C. Uneori, îi ținea locul o găleată sau un lighean – bine clătite se puteau folosi și pentru „cafeaua” de dimineață. Noaptea, era interzis să ieși din bloc, ca să mergi la latrină: cine se aventura risca să fie împușcat. Blocul era condus de un „decan” (*Eltern*) desemnat de gardieni. El împărțea priciurile și avea grijă să fie ordine în baracă. Experiența a dovedit curând că deportații „politici” se purtau mult mai omenos în funcția asta decât cei de drept comun.

*Kommando* erau echipele de muncă. Unele erau permanente, altele temporare, în funcție de natura muncii. Existau și *Kommando* de pedeapsă. În ce privește șansele de supraviețuire la muncă, factorul decisiv nu era neapărat felul ori greutatea muncii, ci personalitatea șefului de echipă, așa-numitul *Kapo*. Unii dintre ei, deținuți de drept comun, erau criminali de felul lor și se purtau ca niște brute. În plus, uneori, dimineața, înainte ca echipa să plece la locul de muncă, gardienii SS le ordonau acestor *Kapo* să nu se întoarcă fără un anumit număr de morți: aveau mână liberă cum și pe cine anume să omoare.

Fiecare deținut purta pe haine semnul categoriei din care făcea parte: triunghiul verde era pentru cei de drept comun. Cei mai mulți și mai cruzi *Kapo* proveneau dintre aceștia. Politicii purtau triunghiul roșu. Și ei deveneau uneori *Kapo*, ceea ce a permis în unele cazuri ameliorarea condițiilor de detenție.

Celelalte culori de triunghiuri erau: negru pentru „asociali”, cafeniu pentru țigani, albastru pentru apatrizi, roz pentru homosexuali și violet pentru Martorii lui Iehova.

Dar semnul de departe cel mai numeros era steaua galbenă pe care o purtau evreii. Ei constituiau marea majoritate a acelor prizonieri cărora, mai întâi la Auschwitz, apoi și în alte lagăre, li s-a spus „musulmani”: lihnii de foame (hrana de fiecare zi consta dintr-o gamelă de zeamă mizerabilă și o fărâamă de „pâine”, alcătuită în total un număr de calorii cu care, teoretic, nu se putea supraviețui), supuși la lungul chin al apelului de dimineață, la drumul spre șantier și înapoi, la munca istovitoare, deseori loviți, oamenii aceștia își pierdeau orice urmă de demnitate, orice conștiință, spulberată de obsesia foamei, orice capacitate de a comunica și de a gândi.

În general, lupta pentru supraviețuire ducea la izolare, căci fiecare deportat trebuia să se bată ca să-și păstreze posesiunile (haine,

pantofi, gamelă, lingură, colțul de pâine zilnic: o clipă dacă le pierdea din ochi, risca să i se fure) și, totodată, să încerce în orice mod să-și facă rost de suplimente.

Aceasta a situația cea mai răspândită. E cazul totuși să notăm, asemenea lui Heinn Langbein (*Bărbați și femei la Auschwitz*), că nu toți gardienii și ilitarii SS erau monștri, că nu toți *Kapo*, fie ei și de drept comun, se irtau ca niște brute, și că, reciproc, unele victime ajungeau să îmbrățișe sistemul și deveneau în stare de orice – pentru a supraviețui.

În multe lagăre, deportații erau folosiți la experiențe medicale, oricât de aberante – căci nu conta dacă mureau sau nu –, și adesea sadice. Doctorul Mengele e la Auschwitz și-a câștigat în acest fel o tristă faimă.

Ziua în lagăr se desfășura mereu după același ritual neschimbător: deșteptarea, deteticatul în baracă, „micul dejun”: așa-zisa „cafea” și bucata de pâine pe toată ziua. După toaleta evident rudimentară și pe fugă, se făcea adunarea pentru apel. În picioare, aliniați, toți deținuții erau strigați pe numere. Dacă lipsea vreunul, se striga de la început. Apelul putea să țină ore în șir, pe orice vreme. Chinul se prelungea în mod deliberat dacă în ajun sau noaptea avusese loc vreun incident, vreo evadare.

Apoi detașamentele plecau la muncă. În unele lagăre, o fanfară de deportați dădea cadența la plecare și la întoarcere. Ziua de lucru dura opt-nouă ore iarna, zece până la douăsprezece vara, și nu se întrerupea decât o dată, când se împărțea eama numită „supă”.

Seara, din nou apel și întoarcerea î baracă. Din când în când, deportații aveau dreptul la duș.

Unele funcții și unele detașamente ofereau șanse ceva mai mari de supraviețuire: personalul de la infirmerie, de la bucătărie, din serviciile auxiliare (de exemplu, Primo Levi cu funcția lui de chimist). Echipele care lucrau în afara lagărului, într-o întreprindere, rar se întâmpla să nu dea de vreun muncitor localnic cumsecade. Cei care duceau supă la detașamente aveau posibilitatea să-și păstreze pentru ei o bucăică de carne, dacă era vreuna. Pentru a supraviețui, dacă nu îndeplineai o funcție foarte specializată, trebuia să te pui bine cu decanul sau cu *Kapo*, să te descurci, cel mai adeseori în detrimentul celorlalți. Prostitua – atât cea feminină, cât și cea masculină și care

nu se datora homosexualilor – era lucru curent. Deținuții se prostituau cu trupele SS, cu auxiliarii localnici, cu decanii sau cu *Kapo*, și cu alți deținuți „favorizați”.

În echipele cu mortalitatea cea mai ridicată erau repartizați de regulă evreii și homosexualii, categoriile cele mai detestate de SS.

#### *Din amintirile doctorei Lucie Adelsberger*

„Cine a cunoscut vreodată foamea știe că nu e vorba doar de o senzație stomacală vegetativă, animalică, ci de o tortură care-ți zdruncină nervii, de o agresiune împotriva personalității în ansamblul ei. Foamea înrăiește, alterează caracterul. Multe lucruri care, văzute din afară, par pe drept cuvânt monstruoase, devin de înțeles la deținuți și, până la un punct, scuzabile sub stăpânirea foamei<sup>19</sup>.”

<sup>19</sup> Lecomte, *op. cit.*, p. 208, apud H. Langbein, *Hommes et femmes à Auschwitz*, Editions 10/18, Paris, 1984.

## FIȘA 23

### Lagăre de exterminare și *Sonderkommando*

Auschwitz-Birkenau  
Bełżec  
Chełmno  
Lublin-Maidanek  
Sobibór  
Treblinka

Șase lagăre construite pentru industria morții: izolate, cum era Chełmno, sau integrate într-un complex mai vast (Auschwitz era alcătuit din trei lagăre, dintre care Birkenau era al doilea). Ca să nu existe martori, lagărele erau pe cât posibil ascunse privirilor și, la nevoie, populația civilă era expulzată din împrejurimi. Dar fumul care ieșea pe coșurile cuptoarelor se vedea de foarte departe, iar mirosul se răspândea peste câmpie, pe distanțe de kilometri. Țăranii din apropiere de Treblinka vedeau sosind în fiecare zi trenuri pline de oameni și le vedeau cum pleacă goale înapoi.

Organizarea lagărelor de exterminare era simplă. La ieșirea de pe rampă, după separarea pe sexe și după selecție, condamnații erau conduși la o încăpere, unde li se spunea că urmează baie sau dușul. Erau puși să se dezbrace și, uneori, li se recomanda să țină bine minte unde și-au pus hainele. Celor care se tânguiau că n-au pus apă în gură de două sau trei zile, li se făgăduia că, după duș, o să se împartă ceai. Când toată lumea era dezbrăcată, se mergea la duș. Atunci se schimba stilul. Deportații erau puși să alerge, soldații SS strigau, băteau, trăgeau în aer. Deplasarea trebuia să se desfășoare cât mai rapid posibil, ca să se evite orice încercare de revoltă: cel mult vreo douăzeci de gardieni și de soldați SS controlau o mulțime de o mie până la două mii de oameni; în caz de revoltă, chiar dacă ar fi tras în plin, n-ar fi putut reprimă complet mișcarea fără să aibă și ei niște pierderi. Unii dintre ei profitau de acel prilej ca să-și dezlănțue

pornirile sadice, iar superiorii îngăduiau. fiindcă spaima făcea mulțimea să se precipite spre sala de gazare: cutare gardian era vestit pentru felul cum înșfăca bebelușii, îi învârtea în aer și azvârlea cu ei în ziduri; altul îi lua și-i rupea în bucăți cu propriile lui mâini; un subofițer dădea drumul dogului său care se repezea la deportați, smulgându-le organele genitale.

Erau puțini germani în personalul lagărelor de exterminare: câteva zeci de SS cel mult, în rest, auxiliari ucraineni, lituanieni sau alții, de la caz la caz. Îi împușcau cu mâna lor pe cei bolnavi sau pe copiii singuri, care, la selecția de pe rampă, erau trimiși către „spital”. Nici unul însă nu gaza și nu incinera cu mâna lui. Muncile murdare erau lăsate în seama prizonierilor din *Kommando* și *Sonderkommando*.

*Kommando* interveneau la sosirea deportaților, îi ajutau să coboare din vagoane. Recuperau apoi toate bagajele și hainele. Triau obiectele pe categorii și le repartizau la blocurile speciale („Canada”), unde erau depozitate până când orice lucru care valora ceva se expedia în Germania. Astfel, evreii olandezi au avut șansa de a supraviețui ceva mai multă vreme datorită specializării lor în diamante.

### *Sonderkommando*

Acestea erau niște *Kommando*-uri foarte speciale: membrii lor nu aveau în general contact cu ceilalți deținuți. erau închiși în blocuri izolate, primeau mâncare variată și din abundență și puteau bea alcool aproape orișicând poșteau. Acest regim și-l datorau muncilor care le reveneau: Unii dintre ei, frizerii, tundeau femeile în grabă chiar înainte de a intra în sala de gazare. Când se deschideau ușile, o echipă scotea cadavrele și le expedia spre cuptoare, iar alta făcea curățenie în sală. Sub înaltă supraveghere, o echipă formată mai ales din dentiști extrăgea dinții de aur ai cadavrelor. Altă echipă alimenta cuptoarele cu trupuri și întreținea focul cu niște sulite, îngrijindu-se ca arderea să fie completă. Alții, în fine, scoteau cenușa în saci, sfărâmau oasele incomplet calcinate și le împrăștiu în diferite locuri.

Toți aceștia erau evrei. Constrânși să execute muncile cele mai îngrozitoare, toți știau că vor fi lichidați la rândul lor, pe măsură ce personalul echipelor se „reîmprospăta” la intervale regulate. Naziștii

observaseră repede reacțiile acestor oameni. etapele prin care treceau. Unii dintre ei. descoperind cu groază sarcina care le revenea. se revoltau. Aceștia erau omorâți pe loc sau își puneau ei înșiși capăt zilelor, cel mai adesea aruncându-se în cuptoare. Cei care depășeau această fază intrau într-o etapă de apatie și-și făceau treaba în mod mecanic. Hrana îmbelșugată le permitea să-și păstreze puterile și să lucreze eficient; alcoolul îi abrutiza în ceasurile de odihnă. Dar comunicarea dintre ei prezenta riscul organizării unor revolte și câteva s-au și produs de altfel. Pentru a preveni acest pericol. după câteva săptămâni de muncă, aceste echipe erau lichidate: dintr-un fel de rămășiță de omenie, erau cruțați de la gazare: soarta lor – pe care o cunoșteau dinainte – era un glonț în ceafă la „spital”.

Puținii supraviețuitori ai acestor *Sonderkommando* au scăpat de la înlocuire datorită stării lor de abrutizare ori de indiferență – simulată sau reală. Simon Srebnik, care avea 13 ani când a ajuns la Chelmno în 1944, povestește că nu a fost deloc impresionat:

„N-am simțit nimic când am văzut toate astea. Și nici la al doilea sau la al treilea transport. n-am simțit nimic. Aveam doar 13 ani și nu văzusem până la vârsta aceea decât morți, cadavre. [...] În ghetoul de la Łódź, cine făcea un pas se prăbușea îndată mort. mort de-a binelea. Îmi spuneam că așa trebuie să fie. că e normal să fie așa. Umblam pe străzile din Łódź și. dacă făceam o sută de metri. să zicem. vedeam două sute de morți [...] Când am ajuns aici. la Chelmno. eram deja... totul mi-era indiferent..”<sup>25</sup>

<sup>25</sup> Extras din Claude Lanzmann, *Shoah*, Gallimard, colecția “Folio”, Paris, p. 147-148.

## România

Situația României pe plan politic, militar și sub aspectul atitudinii față de evrei s-a schimbat aproape continuu în cursul războiului deși conducerea țării a rămas neschimbată în această perioadă. România a pierdut inițial teritorii în favoarea URSS și a Ungariei și și-a modificat politica de alianțe pentru a participa activ în cadrul Axei la ofensiva contra Rusiei, ceea ce i-a permis să recâștige Basarabia și Bucovina. În aceste provincii, armata română s-a dedat la numeroase masacre de evrei de o asemenea sălbăcie încât până și germanii au fost șocați. Ulterior, un număr de evrei din Vechiul Regat au fost expulzați către aceste provincii.

Dar un incident diplomatic – un ministru român prost primit la Berlin – a provocat o nouă răsturnare de alianțe și i-a salvat pe evreii supraviețuitori, cărora conducerea ungară le lua acum apărarea, după ce-i măcelărise: eșecurile militare ale germanilor amplificau tot mai puternic teama de un deznodământ fatal. România a capitulat la 23 august 1944, angajându-se imediat în luptă de partea forțelor aliate.

Din rândul victimelor, 60.000 au fost evrei din Vechiul Regat, care a dat și cea mai mare parte a supraviețuitorilor.

## România

Uciși: 469.632  
Supraviețuitori: 430.000

## Note la ediția în limba română

<sup>1</sup> Jean Lecomte preia afirmațiile făcute de Radu Lecca, directorul Centrului Național de Românilizare, în volumul memorialistic *Eu i-am salvat pe evreii din România*. În realitate, după încheierea bătăliei de la Stalingrad, prigoana antievrească din România s-a diminuat treptat în intensitate.

Numărul victimelor Holocaustului pe teritoriul Vechiului Regat este următorul:

- 50 morți în Pogromul din Dorohoi, 1 iulie 1940
- 120 morți în Pogromul din București, 21 ianuarie 1941
- 12.000 morți în Pogromul din Iași, 28-30 iunie 1941

Numărul total al evreilor uciși sub diverse forme în anii războiului, sub administrația antonesciană în Basarabia, Bucovina și Transnistria este de 270.000. Din aceștia, 155.000 au fost evrei cetățeni ai României proveniți din Basarabia și Bucovina, iar 115.000 evrei transnistreni. (Marcu Rozen, *Date istorice și statistice privind situația evreilor sub guvernarea antonesciană. 1940-1944.*)

Nu toți evreii aflați în teritoriile din est au fost uciși de armată prin împușcare sau alte forme de asasinat. Mulți au pierit datorită foametei și bolilor existente în lagărele create de administrația antonesciană. Disparația lor se datorează însă deportărilor și antisemitismului administrațiilor succesive din teritoriile dintre Prut și Bug.

În 1944, administrația maghiară din Ardealul de nord a deportat 150.000 de evrei în lagăre de exterminare din Polonia, ucigând 130.000 dintre aceștia. (Radu Ioanid, *Evreii sub regimul Antonescu.*)

„Cine a patronat legile antisemite din anii 1940-1944? Cine a refuzat să aplice sancțiuni asasinilor populației evreiești din Iași, cu toate că ministrul Germaniei nu se opunea? Cine a înființat lagărele de exterminare ale evreilor din Transnistria? Cine a ordonat exterminarea și deportarea evreilor din Basarabia și Bucovina? Cine a tolerat asasinatelor făcute de Marele Stat Major Român și de poliția ucraineano-germană pe Bug? Cine a rechiziționat spitalele evreiești, dând afară bolnavii? Cine a rechiziționat azilele de bătrâni, zvârlindu-i pe aceștia pe stradă? Cine a refuzat să vândă pâine evreilor? Răspunsul e mereu același: ANTONESCU!” (Radu Lecca, fost director al Centrului Național de Românilizare, *Eu i-am salvat pe evreii din România*, p. 284.)

<sup>2</sup> Începând cu 8 august 1940, legislația antisemită este introdusă în România.

Înaltul Decret Regal prevedea că evreii nu mai ai dreptul: „să dobândească funcții publice, proprietăți rurale, să participe la viața publică a țării, să fie militari de carieră, să ocupe atribuții publice de orice fel, de a fi membri în Consiliile de administrație ale întreprinderilor de orice natură, publice sau particulare, de a face comerț cu comunele rurale, de a face comerț cu băuturi alcoolice, de a fi militari, de a fi deținători sau închirietori de cinematografe, de a fi editori de cărți, ziare și reviste românești, de a fi membri și jucători în asociațiile sportive, de a fi oameni de serviciu la instituțiile publice, de a dobândi nume românești...” („Monitorul Oficial al României”, nr. 183, 8 august 1941)

La 6 septembrie 1940, Garda de Fier (partidul legionar) împreună cu generalul Antonescu proclamă Statul Național Legionar, în a cărui program se prevede exterminarea evreilor.

<sup>3</sup> În ce privește confiscarea bunurilor evreiești în anii războiului, cităm: „S-au expropriat 3.178 bunuri agricole, totalizând 45.035 ha, teren cultivat cu cereale, fânețe, livezi și vii, 331 de păduri cu 47.455 ha, 99 fabrici de cherestea, 323 bunuri industriale, din care 262 mori, 152 vase plutitoare și 30.691 imobile urbane, reprezentând 75.385 apartamente, din care 57.552 în provincie și 17.833 în Capitală. (Dr. W. Filderman, *Memoriu Consiliului General Evreiesc și chestiunea restituirii bunurilor evreiești expropriate*, în „Curierul Israelit” din 15 octombrie 1944.)